

Кременчуцькі плавні

Укладачі:

Гальченко Надія Павлівна, к.б.н., заступник директора РЛП «Кременчуцькі плавні», доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру, Кременчуцький державний політехнічний університет, вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39614, тел.: (05366) 23 277, факс (05366) 36 000;

Гаврись Гліб Георгійович, к.б.н., Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, 01601, тел.: (044) 235 0112, e-mail: gavris@izan.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 24 червня 2005 р.

Географічні координати: 49°04' пн. ш., 33°36' сх. д.

Розташування: Знаходиться в заплаві Дніпра на території м. Кременчук та на захід і схід від нього. Західною межею ВБУ є границя Полтавської і Кіровоградської областей. На схід ВБУ простягається до гирла р. Псел.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 64 м, середня – 65 м, максимальна – 71 м.

Площа: 5080 га.

Короткий опис: Малотрансформована ділянка заплави Середнього Дніпра з комплексом островів, численними затоками, протоками та старицями.

Рамсарські критерії: 1, 2.

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) ВБУ є добре збереженою ділянкою заплави Дніпра (більша частина заплави Дніпра в межах України була затоплена при будівництві водосховищ).

(2) Виявлено один вид рослин з Світового Червоного списку, один вид з Європейського Червоного списку і три види, занесені до Червоної книги України. 17 видів рослин охороняються на території Полтавської області. Виявлено 11 видів тварин з Європейського Червоного списку, 32 види тварин з Додатку II Бернської Конвенції та 36 видів з Червоної книги України. 23 види тварин занесені до списку видів, що охороняються в Полтавській області.

Фізична та біогеографічна характеристики: За фізико-географічним районуванням України (1968) ВБУ належить до Південної лісостепової області Дніпровської терасової рівнини Лівобережно-Дніпровської Лісостепової провінції; за геоботанічним районуванням України (1977) – до Бахмацько-Кременчуцького геоботанічного округу терасових лучних степів, терасових дубово-соснових лісів, заплавлених лук, евтрофних боліт та лучно-галофітної рослинності Лівобережнопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області.

Фізичні особливості ВБУ: До складу ВБУ входять ділянка заплави на правому березі Дніпра поблизу с. Ст. Білецьківка, заплавні острови, водна поверхня та невелика частина першої надзаплавної тераси біля с. Ст. Білецьківка. Меженний рівень води у водосховищі становить близько 64 м над рівнем моря, найбільші висоти пов'язані з першою надзапальною терасою (близько 71 м над р. м.). Територія знаходиться на краю Українського кристалічного щита. Близько до поверхні підходять породи архейського та протерозойського віку, які виходять на поверхню в районі м. Кременчука – граніти, гранодіорити та інші. У заплаві переважають дернові та лучні ґрунти на піщаних та супіщаних відкладах. Є також лучно-болотні та лучно-болотні солонцюваті ґрунти. На першій надзапальній терасі розвиваються дернові ґрунти на піщаних та супіщаних відкладах. Наявні також слабосформовані ґрунти, здебільшого на піщаних та супіщаних відкладах. Середня річна температура повітря становить близько 7,5°C. Середня температура січня – -6°C, липня – +20°C. Тривалість вегетаційного періоду (коли середньодобова температура не є нижчою +5°C) становить 195–205 днів. Середня річна кількість опадів на території регіону – близько 500 мм.

Фізичні особливості водозбірної території: Територія знаходиться в заплаві Дніпра, водозбором є більша його частина.

Тип ВБУ: M, W, Xf.

Екологічні особливості: Поширені водні угруповання куширу темно-зеленого *Ceratophyllum submersum*, водопериці колосистої *Myriophyllum spicatum*, рдесників блискучого *Potamogeton lucidum* і кучерявого *P. crispus*, ряски малої *Lemna minor*, спіродели

багатокореневої *Spirodela polyrrhiza*, жабурника звичайного *Hydrocharis morsus-ranae*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, водяного горіха дніпровського *Trapa borysthenica*, сальвінії плаваючої *Salvinia natans*, зрідка латаття білого *Nymphaea alba*. Велику площу займають прибережно-водні угрупованнями рогозів вузьколистого *Typha angustifolia* і широколистого *T. latifolia*, очерету *Phragmites australis*. Менш поширеними є угруповання лепешняку великого *Glyceria maxima*, осоки гострої *Carex acuta*, зрідка трапляються ценози рогозу Лаксмана *Typha laxmanii* та комишу лісового *Scirpus sylvaticus*. Є луки з переважанням тонконогу лучного *Poa pratensis*, мітлиці повзучої *Agrostis stolonifera*, пирію повзучого *Elytrigia repens*. Зрідка трапляються слабозасолені луки з домінуванням осоки розсунутої *Carex distans*. На сухих піщаних луках домінують келерія сиза *Koeleria glauca*, кунічник наземний *Calamagrostis epigeios*, костриця Беккера *Festuca beckeri*, полин дніпровський *Artemisia dniproica*. Значну площу займають заплавні ліси з домінуванням тополь чорної *Populus nigra* і білої *P. alba*, верби білої *Salix alba*. Є ділянки заплавлених лісів з переважанням дуба звичайного *Quercus robur* та вільхи чорної *Alnus glutinosa* з домінуванням у трав'яному ярусі осок гостровидної *Carex acutiformis* і побережної *C. girardia*.

Цінна флора: Виявлено один вид із Світового Червоного списку – очиток Борисової *Sedum borissovae*, один вид із Європейського Червоного списку – козельці українські *Tragopogon ucrainicus* і три види, занесені до Червоної книги України, – зозулинець болотний *Orchis palustris*, водяний горіх дніпровський *Trapa borysthenica* та сальвінія плаваюча *Salvinia natans*. 17 видів охороняються на території Полтавської області, зокрема вужачка звичайна *Orphioglossum vulgatum*, вишня степова *Cerasus fruticosa*, чебрець Черняєва *Thymus tschernjajevii*, осока вузьколиста *Carex stenophylla*, тирлич звичайний *Gentiana pneumonanthe*, очитки шестириядний *Sedum sexangulare* і пурпуровий *S. purpureum*, півники сибірські *Iris sibirica* та ін.

Цінна фауна: У межах угіддя зараз відмічається 132 види хребетних тварин: ссавці – 19 видів, птахи (гніздовий період) – 80, плазуни – 3, земноводні – 6, риби – 24 види. Основу заплавного комплексу складають обширні мілководдя із заростями вищої водної рослинності, які є осередком мешкання водно-болотних і біляводних видів хребетних тварин. Окрему роль угіддя відіграє, як нерестовище і місце нагулу цінних сортів риб та місце масової зупинки водоплавних птахів (гуси, качки, мартини, крячки, норці, пастушки, кулики) під час сезонних міграцій.

Ссавці. Види з Червоної книги України: горностай *Mustela erminea*, норка європейська *M. lutreola*, борсук *Meles meles*. Види з Європейського Червоного списку: вухань *Plecotus auritus*, видра річкова *Lutra lutra*, сліпак звичайний *Spalax microphthalmus*, вовчок горішниковий *Muscardinus avellanarius*. Досить звичайними є бобер річковий *Castor fiber* (вид з Додатку II Бернської конвенції) і єнотовидний собака *Nyctereutes procyonoides*.

Птахи. В колоніальних поселеннях чапель представлені сіра чапля *Ardea cinerea* (100-150 пар) та велика біла чапля *Egretta alba* (3-5 пар); руда чапля *Ardea purpurea* і квак *Nycticorax nycticorax* зустрічаються одинично. З пастушків найбільш звичайними є водяна курочка *Gallinula chloropus*, лиска *Fulica atra* і погонич *Porzana porzana*; пастушок *Rallus aquaticus* і мала курочка *Porzana parva* нечисленні. Види з Європейського Червоного списку: орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla* (у гніздовий період постійно годується одна пара, що оселяється в прилеглому лісовому масиві), деркач *Crex crex* (рідко мешкає на прилеглих вологих луках), хохітва *Tetrao tetrao*. Види з Червоної книги України: лелека чорний *Ciconia nigra*, чернь білоока *Aythya nyroca*, крех середній *Mergus serrator*, гоголь *Bucephala clangula*, скопа *Pandion haliaetus*, шуліка чорний *Milvus migrans* (2-5 пар), лунь польовий *Circus cyaneus*, орел-карлик *Hieraaetus pennatus*, підорлик великий *Aquila clanga*, балабан *Falco cherrug*, журавель сирій *Grus grus*, лежень *Burchinus oedicnemus*, кулик-довгоніг *Himantopus himantopus*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus* (5-10 пар гніздиться на піщаних косах і островах), мартин каспійський *Larus ichthyaeus*, сорокопуд сирій *Lanius exubitor*. Види із Додатку II Бернської конвенції: чапля руда *Ardea purpurea*, бугай *Botaurus stellaris* (оселяється у невеликій кількості), чепури велика *Egretta alba* і мала *E. garzetta*, бугайчик *Ixobrychus minutus* (гніздиться в плавнях), лелека білий *Ciconia ciconia*, зимняк *Buteo lagopus*, лунь очеретяний *Circus aeruginosus* (20-30 пар), скопа *Pandion haliaetus*, кібчик *Falco vespertinus*, підсоколик великий (чеглок) *F. subbuteo*, погонич *Porzana porzana*, баранець

великий *Gallinago media*, коловодник чорний *Tringa ochropus*, кулик-довгоніг *Himantopus himantopus*, кричак білощокий *Chlidonias hybrida*, світлокрилий *C. leucoptera*, малий *Sterna albifrons* і річковий *S. hirundo*, дрімлюга *Caprimulgus europaeus*, рибалочка *Alcedo atthis*, дятли середній *Dendrocopos medius* і сирійський *D. syriacus*, жовна сива *Picus canus*, жулан *Lanius collurio*, омелюх *Bombicilla bombicilla*, волове око *Troglodytes troglodytes*, синьошийка *Luscinia svecica*, мухоловка білошия *Ficedula albicollis*.

Плазуни: мідянка *Coronella austriaca* – вид з Червоної книги України; черепаха болотна *Emys orbicularis* і гадюка степова східна *Vipera ursinii renardi* – види з Додатку II Бернської конвенції.

Земноводні: кумка червоночерева *Bombina orientalis* (додаток II Бернської конвенції).

Риби: марена дніпровська *Barbus barbus borysthenicus* (Червона книга України); цінні види риб: короп *Cyprinus carpio*, товстолобик білий *Hypophthalmichthys molitrix*, амур білий *Stenopharyngodon idella*, головень *Leuciscus cephalus*, язь *L. idus*, лящ *Abramis brama*, синець *A. ballerus*, сом *Silurus glanis*, судак *Lucioperca lucioperca*.

Комахи. Види з Європейського Червоного списку: мурашиний лев звичайний *Murgaleon formicarius*, красотіл пахучий *Calosoma sycophanta*, вусач великий дубовий *Cerambyx cerdo cerdo*, мурашка руда *Formica rufa*. Види з Червоної книги України: дозорець-імператор *Anax imperator*, вусач мускусний *Aromia moschata*, жук-олень *Lucanus cervus*, махаон *Papilio machaon*, подалірій *Iphiclides podalirius*, поліксена *Zerynthia polyxena*, стрічкарки тополева *Limenitis populi* і блакитна *Catocala fraxini*, синявець Мелеагр *Polyommatus daphnis*, бражник дубовий *Marumba quercus*, ведмедиця Гера *Callimorpha quadripunctata*, сколія-гігант *Scolia maculata*, ксилокопа звичайна *Xylocopa valga*, джмелі глинистий *Bombus agillaceus* і яскравий *B. pratorum*.

Соціальні та культурні цінності: На території ВБУ проводяться наукові дослідження, рекреаційна та освітня діяльність.

Землеволодіння: ВБУ: державне, колективне. Прилеглі землі: державне, комунальне, колективне, приватне.

Поточне землекористування: ВБУ: Землевласниками є Кременчуцька міська рада, Білецьківська та Потоцька сільські ради. Частина площі на цих землях знаходиться у землекористуванні Кременчуцького держлісгоспу та Дніпродзержинського регіонального управління водних ресурсів.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: До створення РЛП «Кременчуцькі плавні» на території урочища Грабське регулярно влаштовувалися літні табори для великої рогатої худоби, внаслідок чого замість природної рослинності сформувалися рудеральні угруповання. Через діяльність Кременчуцької гідроелектростанції рівень води швидко змінюється зі значною амплітудою (до 2 м протягом кількох годин). Значний вплив має рекреаційне навантаження (особливо на островах Шеламай та Динька). Щорічно цілеспрямовано випалюється прибережно-водна рослинність (наприклад, в 2002 р. на площі 10 га).

Вжиті природоохоронні заходи: Створено регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні» (5080 га) та ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Білецьківські плавні» (2980 га).

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Є пропозиція щодо створення Національного природного парку «Кременчуцький» площею близько 10 тис. га з включенням до нього сучасної території Регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні», ділянки заплави в Кіровоградській області біля м. Світловодськ та пониззя р. Псел.

Проведені наукові дослідження: У 1993 р. з метою створення заказника загальнодержавного значення «Білецьківські плавні» рослинність та флору судинних рослин вивчали Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко, О. М. Байрак, фауну хребетних – М. Л. Клестов. В 1998 р. Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко, М. Л. Клестов, О. М. Байрак, Н. П. Гальченко, В. В. Никифоров вивчали цю територію з метою створення Регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні». У 1998–2005 рр. флору і рослинність парку досліджувала Н. П. Гальченко, у 2003–2005 рр. фауну території – С. А. Константинов.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Щорічно на базі парку студенти Кременчуцького державного політехнічного університету (КДПУ) проходять наукову практику за ботанічним та екологічним напрямками. Для кафедри екології КДПУ та краєзнавчого музею м. Кременчук оформлено і передано гербарій флори парку, який постійно поповнюється новими видами. Проводяться конкурси, екологічні ігри і тренінги для учнів міста і району. В 2003 р. РЛП спільно з Кременчуцьким еколого-натуралістичним центром учнівської молоді провели профільний екологічний табір «Юннат». Видається місцевий бюлетень «Світ довкілля», в якому висвітлюються питання збереження природно-заповідного фонду, охорони природних комплексів, ситуація щодо водного і атмосферного забруднення в м. Кременчук. Для ознайомлення відвідувачів з природними комплексами парку на його території створюється мережа екологічних стежок. Виходить друком науково-популярна література (буклети, календарі).

Сучасний стан рекреації і туризму: У межах ВБУ обладнано чимало місць відпочинку. Розташування території поблизу м. Кременчук дозволяє рекреантам порівняно швидко діставатися цієї території. Влітку курсує рейсовий водний транспорт до острова Зелений. ВБУ знаходиться в межах регіонального ландшафтного парку. Основними видами рекреаційних занять на його території є оздоровчий (пішохідні прогулянки, пікніки, прогулянки на лижах, пляжний відпочинок) та пізнавальний туризм (пішохідні подорожі, екскурсії природно-пізнавальними та екологічними маршрутами, подорожі на човнах), аматорські промисли (рибна ловля, збирання грибів, ягід).

Юрисдикція: Адміністрація РЛП «Кременчуцькі плавні».

Орган управління ВБУ: Регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні». Адреса: КДПУ, для РЛП «Кременчуцькі плавні», вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39614, тел.: (05366) 23 277, факс: (0536) 36 000.

Джерела інформації:

- 1) Андрієнко Т. Л., Клестов М. Л., Прядко О. І. Кременчуцькі плавні – проєктований регіональний ландшафтний парк Полтавщини // Захист довкілля від техногенного впливу. Зб. наук. праць. – Кременчук, 1998. – 1 (2). – С. 8–20.
- 2) Байрак О. М. Місце проєктованого РЛП «Кременчуцькі плавні» в системі ПЗТ Лівобережного Придніпров'я // Захист довкілля від техногенного впливу. Зб. наук. праць. – Кременчук, 1998. – 2. – С. 21–26.
- 3) Байрак О. М., Никифоров В. В., Гальченко Н. П. Фітоценотичні та екологічні особливості ландшафтного заказника «Білецьківські плавні» (Полтавська область) // Укр. фітоцен. зб. – К., 1999. – Сер. А. – Вип. 1 (15). – С. 78–86.
- 4) Байрак О. М., Проскурня М. І., Стецюк Н. О. та ін. Еталони природи Полтавщини. – Полтава: Верстка, 2003. – 212 с.
- 5) Гальченко Н. П. Рідкісні види регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Укр. ботан. журн. – 2003. – Т. 60. – № 3. – С. 273–278.
- 6) Гальченко Н. П. Рослинність регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Укр. ботан. журн. – 2004. – Т. 61. – № 4. – С. 48–55.
- 7) Гальченко Н. П., Никифоров В. В. Функціональне зонування території регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» // Наук. вісн. Ужгород. ун. – 2003. – № 12. – С. 192–195.
- 8) Заповідні куточки Кіровоградської землі / Під загальною ред. Т. Л. Андрієнко. – Київ, 1999. – 240 с.
- 9) Заповідна краса Полтавщини. – Полтава, 1996. – 188 с.
- 10) Константинов С. А. До питання вивчення структурно-функціональної організації біогеоценозів РЛП «Кременчуцькі плавні» // Зб. наук. праць Кременчуц. держ. політехн. ун. – 2003. – № 6. – С. 92–97.